

ภาคผนวก ข

ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำและมาตรการการควบคุมการใช้ที่ดิน (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ)

แนวทางการกำหนดชั้นคุณภาพและมาตรการการควบคุมการใช้ที่ดิน โดยนำปัจจัยทางกายภาพที่มีอิทธิพลต่อปริมาณและคุณภาพของน้ำภายในเขตลุ่มน้ำ ดังนั้น คือ สภาพภูมิประเทศ ระดับความลาดชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเล ชนิดดิน ลักษณะหิน และสภาพป่าไม้ที่เหลืออยู่ มาประกอบกันในการพิจารณา ซึ่งจากผลการศึกษาได้จำแนกชั้นคุณภาพของลุ่มน้ำไว้ 5 ระดับ ชั้นคุณภาพตามลำดับความสำคัญในการควบคุมระบบนิเวศของลุ่มน้ำซึ่งละชั้นคุณภาพมีลักษณะและมาตรการการใช้ที่ดินดังต่อไปนี้ คือ

1. **พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1** หมายถึง พื้นที่ภายในลุ่มน้ำที่ควรจะต้องสงวนรักษาไว้เป็นต้นน้ำลำธารโดยเฉพาะ ซึ่งมีองค์ประกอบรวมกันดังนี้

- (1) เป็นพื้นที่สูงหรือบริเวณที่อยู่ตอนบนของลุ่มน้ำที่จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้เป็นต้นน้ำลำธารเนื่องจากมีลักษณะและคุณสมบัติที่อาจมีผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการเปลี่ยนแปลงใช้ที่ดินได้ง่ายและรุนแรง
 - (2) ส่วนมากเป็นเทือกเขาที่เต็มไปด้วยหุบเขา หน้าผา ยอดเขาแหลม และ/หรือ ร่องน้ำจำนวนมาก ซึ่งปกคลุมหรือเคยปกคลุมด้วยป่าดงดิบ ป่าดินเขา หรือป่าสนเขา และ/หรือ ป่าชนิดอื่น ๆ
 - (3) ส่วนใหญ่มีความลาดชันโดยเฉลี่ยของพื้นที่ตั้งแต่ 60% ขึ้นไป
 - (4) มีลักษณะทางธรณีวิทยาที่ประกอบด้วยหิน ซึ่งให้กำเนิดดินที่ง่ายมากต่อการพังทลาย
- ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 แบ่งออกเป็น 4 ระดับย่อย คือ

- พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1A เป็นพื้นที่ยังคงสภาพป่าสมบูรณ์ที่ปรากฏในปี พ.ศ. 2525 จึงจำเป็นต้องสงวนรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร และเป็นทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ
- พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1B เป็นพื้นที่ที่สภาพป่าส่วนใหญ่ในพื้นที่ได้ถูกทำลาย ดัดแปลงหรือเปลี่ยนไปเพื่อพัฒนาการใช้ที่ดินในรูปแบบอื่นก่อนหน้าปี พ.ศ. 2525

- พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1AR หมายถึง พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 A ซึ่งมีสวณยาง ปรากฏอยู่ในพื้นที่ ก่อนหน้าปี พ.ศ. 2529
- พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1BR พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 B ซึ่งมีสวณยางปรากฏอยู่ในพื้นที่ ก่อนหน้าปี พ.ศ. 2529

มาตรการการใช้ที่ดินในลุ่มน้ำชั้นที่ 1 นั้น จำแนกออกเป็น 2 ชั้นคุณภาพคือ 1A และ 1B โดยมีมาตรการการใช้ที่ดินดังนี้

มาตรการการใช้ที่ดินพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1A

ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1A ไม่ให้มีการใช้พื้นที่ในทุกกรณีโดยเด็ดขาด

- (1) ห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ป่าไม้เป็นรูปแบบอื่นอย่างเด็ดขาด ทั้งนี้ เพื่อรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารอย่างแท้จริง
- (2) ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องบำรุงรักษาป่าธรรมชาติที่มีอยู่ และระงับการอนุญาตทำไม้โดยเด็ดขาด และให้ดำเนินการป้องกันลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างเข้มงวดกวดขัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินใด ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ 1A ภายหลังปี พ.ศ. 2525
- (3) บริเวณพื้นที่ใดที่ได้กำหนดเป็นลุ่มน้ำชั้นที่ 1A ไว้แล้ว หากภายหลังสำรวจพบว่าพื้นที่รกร้างว่างเปล่าหรือป่าเสื่อมโทรม ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปลูกป่าทดแทนต่อไป

มาตรการการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1B

ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นนี้เห็นสมควรให้มีมาตรการการใช้ที่ดิน ดังนี้

- (1) พื้นที่ใดที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพเพื่อประกอบภารกิจรูปแบบต่างๆ ไปแล้วให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณาดำเนินการกำหนดการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม
- (2) บริเวณใดที่ได้รับการพัฒนาเพื่อทำแหล่งพักผ่อนหย่อนใจรูปแบบต่าง ๆ ไปแล้วหากจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใดจะต้องดำเนินการวางแผนใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการรักษาคุณภาพของลักษณะทางนิเวศวิทยาและการอนุรักษ์ธรรมชาติ
- (3) บริเวณพื้นที่ใดที่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตรหรือการพัฒนาในรูปแบบอื่น ๆ ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปลูกป่าฟื้นฟูสภาพต้นน้ำลำธารอย่างรีบด่วน

- (4) ในกรณีที่ต้องการมีการก่อสร้างถนนผ่านเข้าไปในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นนี้ หรือการทำเหมืองแร่ หน่วยงานที่รับผิดชอบในโครงการจะต้องดำเนินการควบคุมการชะล้างพังทลายของดินที่เกิดขึ้นในบริเวณโครงการเนื่องจากการปฏิบัติการในระหว่างดำเนินการและภายหลังเสร็จสิ้นโครงการมิให้ลงสู่แหล่งน้ำทำให้เกิดอันตรายแก่สัตว์น้ำ และไม่สามารถนำมาอุปโภคและบริโภคได้
- (5) ในกรณีที่ส่วนราชการใดมีความจำเป็นต้องใช้ที่ดินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในโครงการที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติแล้ว ให้ส่วนราชการเจ้าของโครงการดังกล่าวนั้นเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเพื่อพิจารณาต่อไป
- (6) การใช้ที่ดินพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1B ถ้ามีความจำเป็นต้องอนุญาตให้ประทานบัตร ก็ให้กระทรวงอุตสาหกรรมพิจารณาเสนอคณะรัฐมนตรีอนุมัติเป็นราย ๆ ไป

2. **พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 2** หมายถึง พื้นที่ภายในลุ่มน้ำซึ่งมีคุณภาพเหมาะสมต่อการเป็นต้นน้ำลำธารในระดับรองลงมา และสามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อกิจการที่สำคัญ เช่น การทำไม้ และเหมืองแร่ เป็นต้น ซึ่งมีองค์ประกอบร่วมกัน ดังนี้

- (1) เป็นพื้นที่ภูเขาสูงมีลักษณะสันเขามนและความกว้างไม่มากนักหรือเป็นบริเวณลาดเขาที่มีแนวความลาดเทยาวปานกลางมีร่องน้ำค่อนข้างกว้างมีป่าดงดิบที่ถูกรบกวนหรือเป็นป่าเสื่อมโทรมสภาพปกคลุม แต่ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ และ/หรือ ป่าเต็งรัง
- (2) มีความลาดชันของพื้นที่โดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 35-50%
- (3) มีลักษณะทางธรณีที่ประกอบด้วยหิน ซึ่งให้กำเนิดดินที่ง่ายต่อการถูกชะล้างพังทลาย
- (4) มีดินต้นถึงปานกลาง ความอุดมสมบูรณ์ต่ำถึงปานกลางและมีสมรรถนะการพังทลายสูง

มาตรการการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 2

ในการใช้ที่ดินในชั้นคุณภาพนี้จะต้องมีมาตรการ ดังนี้

- (1) การใช้พื้นที่ทำกิจการป่าไม้และเหมืองแร่ ควรอนุญาตให้ได้ แต่จะต้องมีการควบคุมวิธีการปฏิบัติในการใช้ที่ดินเพื่อกิจการนั้น ๆ อย่างเข้มงวดกวดขัน และเป็นไปตามระเบียบปฏิบัติของทางราชการเพื่อมิให้เกิดความเสียหายแก่พื้นที่ต้นน้ำลำธารและพื้นที่ตอนล่างอย่างเด็ดขาด
- (2) การใช้ที่ดินเพื่อกิจการทางด้านเกษตรกรรม ควรหลีกเลี่ยงอย่างเด็ดขาด
- (3) ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการปลูกป่าในบริเวณที่ถูกทำลายโดยรีบด่วน

3. **พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 3** หมายถึง พื้นที่ภายในลุ่มน้ำ ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งกิจการทำไม้ เหมืองแร่และเพื่อปลูกพืชกสิกรรมประเภทไม้ยืนต้น โดยมีองค์ประกอบร่วมกัน ดังนี้

- (1) ส่วนมากมีลักษณะ เป็นที่ดินที่ประกอบด้วยที่ราบขั้นบันไดมีเนินสลับหรือบริเวณที่ลาดเทดินเขาหรือบริเวณของร่องน้ำที่ปรับสภาพแล้ว ป่าส่วนใหญ่ที่ขึ้นปกคลุมหรือเคยขึ้นปกคลุมเป็นป่าเบญจพรรณ หรือป่าเต็งรัง หรือป่าดงดิบ
- (2) ส่วนใหญ่มีความลาดชันของพื้นที่โดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 25-35%
- (3) มีลักษณะทางธรณีที่ประกอบด้วย หิน หรือตะกอน ที่ทับถมจากแรงโน้มถ่วงของโลก ซึ่งให้กำเนิดดินที่ค่อนข้างยากต่อการถูกชะล้างพังทลาย
- (4) มีดินลึกปานกลาง-ลึก ความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง แต่มีสมรรถนะพังทลายปานกลาง

มาตรการการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 3

ในการใช้ประโยชน์ที่ดินเขตชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นนี้ จะต้องมีมาตรการ ดังนี้

- 1) การใช้พื้นที่ทำกิจการป่าไม้ เหมืองแร่ กสิกรรม หรือกิจการอื่น ๆ อนุญาตให้ได้แต่ต้องมีการควบคุมวิธีการปฏิบัติอย่างเข้มงวดให้เป็นไปตามหลักอนุรักษ์ดินและน้ำ
- 2) การใช้ที่ดินเพื่อกิจการกสิกรรมในชั้นคุณภาพนี้ควรต้องปฏิบัติดังนี้
 - ก. บริเวณที่มีดินลึกมากกว่า 50 ซม. ให้ใช้เป็นบริเวณที่ปลูกไม้ผล ไม้เศรษฐกิจ และพืชเศรษฐกิจยืนต้นอื่น ๆ ได้ตามความเหมาะสมแต่ต้องใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ถูกต้อง

ข. บริเวณที่ดินลึกน้อยกว่า 50 ซม. ที่ไม่เหมาะสมกับกิจการทางการกสิกรรมสมควรใช้เป็นพื้นที่ป่าไม้ หรือทุ่งหญ้า หรือทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

4. **พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 4** หมายถึง พื้นที่ภายในลุ่มน้ำ ที่สภาพป่าได้ถูกบุกรุกแผ้วถางเป็นที่ใช้ประโยชน์เพื่อกิจการพืชไร่เป็นส่วนมาก โดยทั่วไปมีองค์ประกอบรวมกัน ดังนี้

- (1) เป็นเนินเขาหรือที่ราบชันบันไดหรือช่วงต่อระหว่างที่ราบลุ่มกับเชิงเขาหรือพื้นที่สองฝั่งลำน้ำที่ยังอยู่บนที่ดิน ซึ่งป่าที่ปกคลุมหรือเคยปกคลุมอยู่เป็นป่าผสมผลัดใบ ป่าเต็งรัง และ/หรือ ป่าละเมาะ
- (2) มีความลาดชันของพื้นที่โดยเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 6-25%
- (3) มีลักษณะทางธรณี ที่ประกอบด้วยหินหรือตะกอน ซึ่งให้กำเนิดดินที่ยากต่อการถูกชะล้างพังทลาย
- (4) ดินลึกถึงค่อนข้างลึกความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างสูงและมีสมรรถนะการพังทลายต่ำ

มาตรการการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 4

การใช้ที่ดินเพื่อกิจการใด ๆ ในชั้นคุณภาพของลุ่มน้ำนี้ต้องมีมาตรการ ดังนี้

- (1) การใช้พื้นที่ทำเหมืองแร่ ป่าไม้ และกิจการอื่น ๆ ให้อนุญาตได้ตามปกติโดยให้ปฏิบัติตามระเบียบปฏิบัติของทางราชการโดยเคร่งครัด
- (2) การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำนี้จะต้องปฏิบัติ ดังนี้
 - ก. บริเวณที่มีความลาดชัน 18-25% และดินลึกน้อยกว่า 50 ซม. สมควรใช้เป็นพื้นที่ป่าไม้และผลไม้ โดยมีการวางแผนการใช้ที่ดินตามมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ
 - ข. บริเวณที่มีความลาดชันระหว่าง 6-18% ควรจะใช้เพาะปลูกพืชไร่ นา โดยมีมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ

5. **พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 5** หมายถึง พื้นที่ภายในลุ่มน้ำซึ่งเป็นที่ราบหรือลุ่ม หรือเนินลาดเอียงเล็กน้อย แต่ส่วนใหญ่ป่าได้ถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อใช้ประโยชน์ ด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะทำนาและกิจการอื่น ๆ โดยมีองค์ประกอบรวมกัน ดังนี้

- (1) เป็นที่ราบ ที่ลุ่มหรือเป็นเนินลาดเอียงเล็กน้อยสองฝั่งลำน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่กลายเป็นทุ่งนา แต่บางพื้นที่อาจยังเป็นป่าละเมาะ ป่าผสมผลัดใบ ป่าดงดิบหรือป่าเต็งรัง

- (2) ส่วนใหญ่ความลาดชันของพื้นที่โดยเฉลี่ยต่ำกว่า 6%
- (3) ลักษณะทางธรณีเป็นพวกดินตะกอน
- (4) ดินลึกถึงลึกมากความอุดมสมบูรณ์สูงและมีความคงทนต่อการถูกชะล้างพังทลาย

มาตรการการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 5

การใช้ที่ดินเพื่อกิจการใด ๆ ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ต้องมีมาตรการ ดังนี้

- (1) การใช้พื้นที่ทำกิจการเหมืองแร่ การเกษตร ป่าไม้ และกิจการอื่น ๆ ให้อนุญาตได้ตามปกติ
- (2) การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมในชั้นภาพลุ่มน้ำนี้จะต้องปฏิบัติ ดังนี้
 - ก. บริเวณที่มีดินลึกน้อยกว่า 50 ซม. ควรใช้เป็นพื้นที่ในการปลูกพืชไร่ป่าเอกชน ไม้ผลและทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ หรือไม่ก็ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ
 - ข. บริเวณที่มีดินมากกว่า 50 ซม. ควรใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าวและพืชไร่และต้องระมัดระวังดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ
- (3) ในกรณีที่จะใช้ที่ดินในชั้นคุณภาพนี้ เพื่อการอุตสาหกรรม ควรหลีกเลี่ยงพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตรสูง